

CAFER TAYYAR PAŞA

Yrd.Doç.Dr. Zülal KELEŞ*

A- AİLESİ VE EĞİTİMİ

Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında önemli görevler üstlenen ve Milli Mücadele Dönemi'nin "Trakya Milli Kumandanı" olan Cafer Tayyar Paşa, 1877'de Kosova Vilayeti'ne bağlı olan Priőtine Sancağı'nda doğdu. "Çolakoğulları" lakabıyla tanınan Anadolu kökenli bir ailedendir.

Babası Emin Efendi, gönüllü olarak Osmanlı Ordusuna katıldı. Genç yaşında Süvari Yüzbaşı rütbesine terfi etti. Alay komutanı olarak katıldığı 1877-78 Türk Rus Savaşı'nda Plevne'de şehit oldu. Babası'nın şehit düştüğü sırada dünyaya gelen Cafer Tayyar Paşa, 10 yaşındayken Annesini de kaybetti¹.

Büyük Ağabeyi İsmail Hakkı Bey 1872'de doğmuştur. Harp Okulu mezunudur. Çocukluk ve gençlik yıllarında Cafer Tayyar Paşa'nın yetiőmesinde etkili olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti Mensubu olan İsmail Hakkı Bey, çeőitli askeri ve idari görevlerde bulunmuş, 1918'de Bursa Valisi iken vefat etmiştir.

Cafer Tayyar Paşa'nın diğer Ağabeyi Ahmet Hamdi Bey 1875'de doğdu. O da diğer kardeşleri gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesiydi. Harp Okulu'nu bitirdikten sonra askeri okullarda öğretmenlik yaptı. Mayıs 1920'de Cafer Tayyar Paşa'nın Trakya'daki faaliyetleri ve İttihat ve Terakki

* Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi.

1. Cafer Tayyar Paşa, Hatıratı, s.1. Adı geçen Hatırat Cafer Tayyar Paşa'nın, Osmanlıca olarak kaleme aldığı kısa hatıratır. Oğlu İsmail Hakkı Bey tarafından faydalanmak üzere bize verilmiştir.

Cemiyeti üyesi olduğu için tutuklandı. Sekiz ay tutuklu kaldıktan sonra Anadolu'ya geçen Ahmet Hamdi Bey 1948 yılında İstanbul'da ölmüştür².

Cafer Tayyar Paşa, eğitimine Drama İdadi-i Mülkiye Mektebinde başladı. Şehit asker çocuklarının askeri okullara yatılı olarak kabulleri için çıkarılan bir İrade-i Seniyye üzerine kardeşleri Manastır Askeri İdadisi'ne, Cafer Tayyar Paşa da Manastır Askeri Rüstiye Mektebine kayboldu. Eğitimi Manastır Askeri İdadisi'nde sürdürdü³.

Cafer Tayyar Paşa, Manastır Askeri İdadisini başarıyla bitirdikten sonra 1 Mart 1898'de İstanbul'da Harp Okulu'na kayboldu. Süvari Teğmeni olarak Kurmay sınıfına seçildi. 9 Ocak 1902'de Üsteğmen oldu. 4 Ocak 1902'de Harp Okulu'ndan ilk on kişi arasına girerek mezun oldu⁴.

Cafer Tayyar Paşa'nın Okul arkadaşları arasında Ali Fethi Okyar, Hafız Hakkı, Ali Fuat (Erdem) Kara Vasıf (Karakol) gibi şahsiyetler bulunuyordu⁵. Dönemin diğer sivil ve asker aydınları gibi öğrencilik yıllarında "hürriyet ve yenilik hareketleriyle" ilgilendi. Kendi deyimiyle "faal bir teşkilata girmemekle beraber fikri yapısı bu dönemde olgunlaştı"⁶.

B- CAFER TAYYAR PAŞA'NIN I. DÜNYA SAVAŞINA KADAR ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Harp Okulu'ndan Kurmay Yüzbaşı Rütbesiyle mezun olan Cafer Tayyar Paşa, Stajını yapmak üzere merkezi Selanik'te olan III. Ordu emrine

2 Elimizde Ahmet Hamdi Bey'in hatıralarından parçalar bulunmaktadır.

3. Cafer Tayyar Paşa, a.g.h. s.1. Cafer Tayyar Paşa'nın Hatıratı ve notları arasında rastlayamadığımız, ancak Oğlu, İ. Hakkı tarafından bize verilen bilgiye göre O'na Tayyar ismini bir hocası vermiştir. İdadi'ye geç kayıt yaptıran Cafer Tayyar Paşa'nın ismi sınıf listesinin sonuna yazılmıştır. Yapılan ilk imtihanlardaki başarısı sonucu ismi sınıf listesinin ikinci sırasına yalnızca Hocalarından biri (?) "Bizim Cafer Tayyaran etti, Ben O'na Tayyar diye hitab edeceğim" dediği için Tayyar ismini de almıştır.

4. Cafer Tayyar Paşa, a.g.h. s.1:T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Ankara 1972, s.129.

5. Ali Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam** (yayına Hazırlayan Cemal Kutay) İstanbul 1980, s.6. Fethi Tevettoğlu "Ali Fethi Okyar'ın Günlük Hatıraları" **TTK Belgeler Dergisi**, Ankara 1988, s.16.

6. Cafer Tayyar Paşa, a.g.h., s.3 ve notlarından (Notları ve belge suretleri ilerde uygun bir arşive verileceğinden numaralandırılmamıştır.)

verildi. İlk görevi Üsküp'te bulunan "Yetmişikinci Nizamiye Alayı'na bağlı Üçüncü Tabur, İkinci Bölük Kumandanlığı" idi. Bu sırada Makedonya Bölgesi son derece karıştı. Bulgar, Sırp Rum ve Arnavut çeteleri birbirleriyle ve Türklerle çarpışmaktaydı. Cafer Tayyar Paşa eşkiya takibinde görev aldı.

Komonova'da Bulgar çeteleriyle çarpıştı. 12 Mayıs 1905'te Yemniya Tepelerinde güçlü bir Sırp Çetesini yenilgiye uğratarak ilk askeri başarısını gerçekleştirdi⁷. Komonova, Eğri Palanka ve Karatova Kazalarının Eşkिया Takibi Müfettişliğine atandı. Bölgedeki Sırp ve Bulgar çetelerinin etkisiz hale getirilmesinden sonra Üsküp Topçu Alayı'na gönderildi ve stajını burada tamamladı. Cafer Tayyar Paşa, Eşkिया takibindeki hizmetleri nedeniyle 5 Haziran 1905'te Dördüncü Rütbeden Osmani ve 14 Aralık 1905'te Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişanları ile ödüllendirildi⁸.

25 Mart 1906'da kolağası olan Cafer Tayyar Paşa, Kosova Mıntika Kumandanlığı, Kurmay Başkanlığına tayin edildi⁹. Makedonya'da çıkması muhtemel olan bir ihtilalde komitelerin faaliyetlerini engellemek amacıyla tedbirler almak üzere Köprülü'de Enver Paşa ile görev yaptı. Bu arada İttihat ve Cemiyeti'ne üye olarak Cemiyet'in Üsküp Şubesi'nin kuruluşunda görev aldı. Bölgede Cemiyet'in teşkilatlanmasında aktif olarak çalıştı¹⁰. 24 Şubat 1908'de Binbaşı Rütbesiyle Onyedinci Nizamiye Alayı Birinci Takip Taburu Kumandanı oldu.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra¹¹ uygulamalardan memnun olmayan Arnavutlar, özellikle Avusturya ve Rusya'nın da teşvikiyle ayaklanmaya başladı. Cafer Tayyar Paşa, Metrovice Tümeni Kurmay başkanı olarak Ar-

7. Cafer Tayyar Paşa, a.g.h., s.1.

8. T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Taltifat 41, 19 Şevval 1323/1078; C.T. Paşa, a.g.h., s.1.

9. Genkur. Bşk. a.g.e., s.129. Kolağası, Yüzbaşı ile Binbaşı arasında bir rütbe olup, iki yıl hizmet veren yüzbaşılara verilmekteydi.

10. C. Tayyar Paşa, a.g.h., s.3. Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti, (Yayına Hazırlayan Cemal Kutay), İstanbul, 1982, s.210 Eric Jan Zürcher, Milli Mücadele'de İttihatçılık Çeviren Nüzhet Salihoğlu, İstanbul, 1987, s.180.

11. Cafer Tayyar Paşa'nın Kanuni Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması sırasındaki faaliyetleri için bakınız: Zülal Keleş, Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), A.Ü. Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1993.

navutların isyanını bastırmakla görevlendirildi. Metrovice, İpek ve Gosniye bölgelerindeki isyanlara karşı yapılan harekatı idare etti. Bu sırada İttihat ve Terakki Muhalefeti'nin etkisiyle 31 Mart Vakası mey Şevket Paşa'ya asi Arnavutların İstanbul'a müdahale etmesini engelleyeceğine dair teminat vererek bulunduğu bölgede bu görevi üstlendi. İstanbul'a giden Hareket Ordusu, kısa sürede duruma hakim oldu. II. Abdülhamit tahttan indirilerek V. Mehmet Reşat padişah oldu¹². II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi O'na sempati duyan Arnavut halkının İttihat ve Terakki'yi duydıkları düşmanlığı artırdı. Arnavut milletvekilleri, Avusturya, Karadağ ve İtalya'nın da teşvikiyle isyan büyüdü. Hükümet isyanı sonlandırmak amacıyla ıslahat tedbirleri almaya başladı¹³. Cafer Tayyar Paşa, 1909 Ağustos ayına kadar İpek çevresi ve Ragoza'daki isyancı Arnavutlara karşı yapılan harekatı idare etti. 7 Ağustos 1909'da Tasviye-i Rütpe Kanunu ile rütbesi Kolağası'na indirildi¹⁴.

Cafer Tayyar Paşa, 8 Eylül 1909'de Aydın Eşkîya Takip Kumandanlığı, Takip Müfrezesi Komutan Yardımcısı oldu. Burada Rum çetelerine karşı başarılı mücadele verdi. 18 Ekim 1909'da Aydın Divan-ı Harb Üyesi oldu. 26 Ocak 1910'da Ödemiş Divan-ı Harb Reisliğine tayin oldu. Bu sırada Almanya'da eğitim almak isteğiyle istifa ettiyse de izin verilmemesi üzerine Genelkurmay Başkanlığı 3. Şube emrine alındı. 27 Nisan 1910'da Binbaşı Rütbesine terfi etti.

1910'da Arnavutluk'taki olayların artması üzerine Hükümet bölgede örfi idare ilan etmişti. Cafer Tayyar Paşa'nın İpek Sancağı Mutasarrıfı olan Ağabeyi İ. Hakkı Bey de olaylarda yararlanmıştı. Cafer Tayyar Paşa, Kosova Mürettep Kolordusu'nda görevlendirdi. Kolordu Kurmay Heyeti'nde bulunan Kazım Karabekir ve Aziz Samih Beylerle Arnavutların etkili olduğu Çilova Boğazı'nın açılışında görev aldı. Kazım Karabekir Paşa ile

12. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi* (3. Baskı) C.I. Kısım 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.213. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara, 1984, s.32.

13. Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944, s.365-369, M. Basri, Arnavutluk ve Buhrani Osmanı, 1329.

14. Cafer Tayyar Paşa, a.g.h., s.3, Genkur. Bşk. a.g.e., s.129.

doslukları burada başladı¹⁵. İsyanın bastırılmasından sonra Yakova Divanı Harb Başkanı, 15 Temmuz 1910'da Kosova Divanı Örfi Başkanlığına getirildi¹⁶.

Cafer Tayyar Paşa, 4 Ağustos 1910'da İpek Sancağı Mutasarrıflığı'na atandı. 19 Ekim 1910'da İpek Kumandanlığı da O'na verildi¹⁷. Hükümet isyanlar sırasında oluşan zararları gidermeye çalışırken Karadağ sınırında yaşayan Malisörlerin¹⁸ isyanı başladı. Cafer Tayyar Paşa Kosova Mürettep Kolordusu 4. Tümen Kurmay Başkanlığına atandı. 15 Mayıs - 16 Haziran 1911 arasında yapılan beş büyük çarpışmada bizzat birliğinin başında Malisörlerle çarpıştı. Salica, Kaprişka ve Barana bölgeleri Malisörlerden aldı. Malisörler Karadağ'a sığındıysa da Hükümet'in genel af ilanı vb. imtiyazlar vermeye başlaması üzerine geri dönmeye başladılar¹⁹. Cafer Tayyar Paşa Dahiliye Nazırı Halil Bey ile görüş ayrılığı üzerine İpek'teki görevlerinden istifa etti. Genelkurmay Başkanlığı 4. Şubesi emrine verildi. 14 Ekim 1911'de Rumeli'de Mustahfiz Taburlarının kurulmasında görev aldı²⁰.

Bu sırada Arnavutluk'ta yeni bir isyan başladı. İsyanın merkezi İpek ve Yakova Sancakları idi. Hükümet (Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın isteğiyle) tecrübesinden dolayı Cafer Tayyar Paşa'yı yeniden İpek Sancağı Mutasarrıf ve Kumandanlığı'na atadı (29 Aralık 1911). Cafer Tayyar Paşa'ya göre Hükümet'in Arnavutluk'ta uyguladığı siyaset yanlıştı. Her isyan sonunda verilen tavizler, özellikle genel af ilanı yeni isyanlara sebep oluyordu. O'na göre bölgenin idaresinde "adil, fakat kuvvete dayanan" bir sistem uygulanmalıydı. Aslında Malisörlere verilen imtiyazlar yeni bir isyana sebep olmuştu. İsyanlar İtalya, Rusya, Avusturya ve Karadağ tarafından da destekleniyordu²¹.

15. S. Külçe, a.g.e., s.383.

16. Cafer Tayyar Paşa, a.g.h., 15.6 ve notlarından.

17. Süleyman Külçe, a.g.e., s.400. Genkur. Bşk., a.g.e., s.130.

18. Y. Hikmet Bayur, a.g.e., C.II, k.1, s.35, Malisörler hristiyan (Katolik) Arnavutlar dır.

19. Y. Hikmet Bayur, a.g.e., C.II, k.1, s.42-45.

20. Cafer Tayyar Paşa, notlarından. Mustahfiz, Tanzimat Sonrası 40 yaşını geçen vatandaşların, muazzaf ve rediflikten sonraki askerlik hizmetidir. Ayrıca 20 yaşından küçük gönüllülerde kullanılabilirdi.

21. Cafer Tayyar Paşa, İpek Dosyası Belgeleri, s.15. Y. Hikmet Bayur, a.g.e., C.II, k.1, s.261.

Cafer Tayyar Paşa, İpek'de Örfi İdare ilan ederek emniyeti sağlamak için tedbirler aldı. İslahat programı dahilinde yollar, okullar, resmi binalar yapımına hız vererek, idari düzenlemeler yapmaya çalıştı²². Bu sırada Ordu tam anlamıyla siyasetin içindeydi. İttihat ve Terakki karşıtı, Hürriyet ve İtilaf Yanlısı Subaylar "Halaskaran Grubu"nu kurdular. Hürriyet ve İtilaf Fırkası hükümet değişikliği için Arnavutların isyanını kullanmak istiyordu. Arnavutların isyanını bastırmakla görevlendirilen 1. ve 21. Tümenlerdeki subaylar asi Arnavutlarla anlaştılar. Cafer Tayyar Paşa'yı da kendileriyle işbirliği yapması için ikna etmeye çalıştılar. Cafer Tayyar Paşa, onlara yaptıklarının yanlış olduğunu anlatmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Hükümet istifa etti, yerine kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti, Arnavutluk'ta islahat yapmaya başladı. Cafer Tayyar Paşa, olayların Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden ayrılma noktasına doğru gittiğini, olayların ve halkın isteklerinin bitmeyeceğini anlamıştı²³. 3 Ağustos 1912'de İpek Sancağı Mutasarrıf ve Kumandanlığı görevlerinden istifa ederek ayrıldı. İstanbul'da 3. Seferberlik Şubesi'ne tayin edildi.

Mart 1912'den itibaren Balkan Devletleri arasında anlaşmalar yapmakta idi. Osmanlı Devleti'nin Balkan Devletleriyle ilişkileri gerginleşirken, ordudaki ikilik, halk arasındaki siyasi kargaşa sebebiyle iç ortamında oldukça bozuktu. Ordu sayıca olmasa da donanım ve disiplin bakımından yetersizdi. Balkan Savaşı 17 Ekim 1912'de başladı.

Cafer Tayyar Paşa, Balkan Savaşı'nda Osmanlı Doğu Ordusu, 16. Kolordu Kumandanlığı, Kurmay Başkanlığına atandı. Doğu Ordusu Edirne, Kırklareli, Paşmaklı civarında görevlendirildi. Doğu Ordusu taaruzla geçtikten hemen sonra Kırklareli civarında büyük kayıp vermiş, geri çekilmeye başlamıştı²⁴. Ordu Vize ve Lüleburgaz'a çekilip toparlanmaya çalışırken 1 Kasım 1912 günü cepheye ulaşan Cafer Tayyar Paşa'ya Pınarhisar-Kırklareli arasındaki mevzilerden, diğer birliklerin geçişini

22. Cafer Tayyar Paşa, *İpek Dosyası belgeleri*, 11, 12, 22, 26.

23. Cafer Tayyar Paşa, *İpek Dosyası*, s.105-108.

24. Y. Hikmet Bayur, a.g.e., C.II, k.2, s.21.

"himaye" görevi verildi. Görevini tamamladıktan sonra Doğu Ordusu'ndan oluşturduğu bir "piyade alayı" ile Osmanlı Ordusu'nun Bulgarlar'a önemli kayıplar verdirdiği Vize muharebelerine katıldı. Ordu umumi ricat emriyle Çatalca'ya çekildi²⁵. Buradaki düzenleme ile Cafer Tayyar Paşa, Doğu Ordusu 2. Kolordu Kurmay Başkanlığına getirildi. 28 Ocak 1913'te Batı Ordusu'nda görevlendirildi. Buradaki ilk görevleri hakkında açık bilgiye sahip değiliz²⁶. Lüşne'de Sırp'lar'la çarpışmış, burada tifüs hastalığına yakalandıktan sonra 20 Mayıs 1913'te İstanbul'a döndü. İstanbul'da "Üsküdar Ciheti Kumandanlığı" görevine getirildi (14 Haziran 1913). Ancak Cihet Komutanlıkları kaldırılınca 10 Aralık 1913'te İstanbul'da Askeri mahkeme üyesi oldu. Kısa bir süre sonra İzmir'deki 4. Kolordu Kurmay Başkanlığı'na tayin oldu.

Cafer Tayyar Paşa'ya Balkan Savaşı sonunda iki yıl kıdem verilmiş, 9 Aralık 1914'te Kaymakam (Yarbay) rütbesine terfi etmiştir.

C- 1. DÜNYA SAVAŞI SAVAŞI'NDAKİ FAALİYETLERİ

1. Çanakkale Cephesi

Cafer Tayyar Paşa, Osmanlı Devleti fiilen savaşa girdiği sırada Birinci Tümen Kumandanlığı'na tayin edildi. Bir süre Tümen'in eğitimi ve eksikliklerini tamamlamak amacıyla²⁷ İstanbul'da kaldıktan sonra Çanakkale (Seddülbahr) Cephesinde görevlendirildi. Ancak cepheye ulaştığında emrindeki tümenin iki alayı yeni oluşturulan Asya Grubu'na verilmiş, 124. Alay da II. Kolordu emrine verilerek bölünmüştü. Cafer Tayyar Paşa, bu uygulamaya karşı çıkmış, Seddülbahr cephesindeki tah-

25. Cafer Tayyar Paşa, a.g.h., s.8; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler**, C.II, Kısım 3, Ankara 1980, s.69-70.

26. Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE Arş.), 4/9556, Klasör (K1) 711, Dosya (D), 11, Fihrist (F), 16.

27. ATASE Arş. 5/179, K1, 3868, D.61, F.3, 3-10.

kimatın yetersiz olduğunu göreyek II. Kolordu Komutanı ile tartışmıştı. O'na göre tahkimatın yetersizliği yanında cepheye yeni gelen her birlik taaruza geçilerek daha etrafını tanımadan eritiliyordu. Burada taaruzu karşı taaruzla karşılamak ve tahkimatı güçlendirmek kayıpları azaltacaktı. Aslında, cephedeki bazı Türk subaylar da Cafer Tayyar Paşa ile aynı görüşte idi²⁸. I Tümen 124. Alay'ın vermiş olduğu ağır kayıp sonunda Tümenin bütün birlikleri tekrar Cafer Tayyar Paşa'nın idaresine verildi. Aynı zamanda Seddülbahr cephesindeki tahkimatın Cafer Tayyar Paşa tarafından yönlendirilip yaptırılması emri de verildi²⁹.

Ağustos 1915 sonlarında Anafartalar ve Seddülbahr cephelerinde savaş eski hareketliliğini kaybetmiş, siper çatışmaları yapılmaya başlanmıştı. Cafer Tayyar Paşa komutasındaki I. Tümen'in bağlı olduğu "14. Kolordu ve sağ cenah kumandanı" Trommer Paşa tebdili hava olarak Edirne'ye gidince O'nun görevleri vekaleten Cafer Tayyar Paşa'ya verildi³⁰. Ancak, 9 Eylül 1915'te yürüttüğü görev Albay Konengiesser'a verildi. Cafer Tayyar Paşa yürürlükteki nizamnameye göre Kolordunun en kıdemli Tümen komutanı olarak kendisinin yürütmesi gereken bu görevlerin bir alman subayına verilmesine sinirlenerek ordudan ayrılmak istedi. İtirazları sonunda 31 Eylül 1915'te tekrar 14. Kolordu ve I. Mıntka komutanlıklarına vekaleten adandı.

Cafer Tayyar Paşa Çanakkale Cephesi'ndeki hizmetlerinden dolayı üç yıl "kıdem zammı" alarak 14 Aralık 1915'te Albay oldu. Gelibolu Yarımadası'nın İtilaf Devletleri tarafından tahliyesi tamamlandıktan sonra (9 Ocak 1916) İstanbul'a döndü.

2. Kafkas ve Irak Cephelerindeki Faaliyetler

Cafer Tayyar Paşa, İstanbul'da I. Tümen'e yeniden savaş gücü ka-

28. T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, I. Dünya Harbinde Türk Harbi C.V.3. Kitap Çanakkale Harekatı (Haziran 1915-Ocak 1916), Ankara 1980, s.164, 619.

29. Genkur Bşk., T.S.K.T, Çanakkale Harekatı, s.171.

30. Cafer Tayyar Paşa, Çanakkale Dosyası Belgelerinde 26.08.1331 tarihli Cenub Grubu Erkanı Harbiye 3. Şube 7/389 numaralı emirname sureti.

zandırmaya çalıştı. Kafkas Cephesi'nde Rusların Muş, Tatvan, Bitlis'i işgal edip Erzurum'u da almaları sonunda Çanakkale Cephesi'nden dönen birliklerin bölgeye gönderilmesine karar verildi. II. Ordu'ya bağlı I. Tümen komutanı olarak Kafkas Cephesine gitti (Haziran 1916). Emrindeki I. Tümen Çapakçur ve Oğnut'ta Ruslara karşı başarılı savunmalar yaptı. Cephe Oğnut Bölgesi'ndeki aşiret alayları ve milisler de Cafer Tayyar Paşa'nın emrine verilmiştir. 27 Temmuz-1 Ağustos 1916 tarihleri arasında verilen mücadele sonucu Cafer Tayyar Paşa idaresindeki I. Tümen oloğanüstü başarı göstererek Ruslara üç binden fazla kayıp vermiştir³¹.

Cafer Tayyar Paşa, 2-3 Eylül 1916'da Mürettep Kolordu Kumandanlığı'na tayin edildi. Karir dağları, Göynük ve Çorsan bölgesinin tahkimi ve savunmasında görev aldı. Cephedeki yeni düzenlemeyle II. kolordu kumandanlığına atandı (25 Eylül 1916). II. Kolordu, Mustafa Kemal Paşa komutasındaki II. Ordu'ya bağlıydı.

Cafer Tayyar Paşa 8 Nisan 1917'de Irak Cephesi'nde 18. Kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın isteği ile karşılıklı görev değişikliğini kabul ederek 18. Kolordu kumandanı oldu³². 18. Kolorduya bağlı birlikler Dicle yakınlarındaki Tikrit bölgesinde İngilizlere karşı eldeki imkanları ölçüsünde başarılı savunma yaptı. 18. Kolordu ihtiyaç sevkiyatındaki zorluklar vb. sebeplerle Tikrit'ten Cebel-i Harameyn mevkiine yerleştirildi. Haziran 1918 sonlarında 18. Kolordu lağvedildi.

Cafer Tayyar Paşa 14 Temmuz 1918'de "Kuzey Kafkas Kumandanlığı"na atandıysa da 6 gün sonra, Talat Paşa'nın isteği ile İstanbul'da bulunan I. Kolordu komutanlığına getirildi³³. Bir tarafta I. Kolordu birliklerine düzenlemeye çalışırken İstanbul'da asayişin sağlanması, Boğazlardan geçişin kontrolü gibi görevleri yerine getirdi. Firariler ve kurlan çetelerin faaliyetlerine karşı tedbirler aldı³⁴.

31. T.C. Genelkurmay Başkanlığı, **I. Dünya Harbinde Türk Harbi**, II. Cilt, 2. Kısım Kafkas Cephesi 1916-1918, Ankara 1978, s.119-135.

32. Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimizin Esasları**, İstanbul 1951, s.24.

33. ATASE Arş. 5/179, KI. 38 448, D.68, F.1, 1-4.

34. ATASE Arş. 5/179, KI.2, D.127, F.124-124-3, 124-4 Aynı Arş. 1=179, K.3881, D.118, F.80, 81, 90, 90-1.

14 Eylül 1918'de İngiliz, Fransız ve Sırp Birlikleri Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Bulgaristan'a karşı gelen taaruzla geçmişti. Durumun nazikliğinden dolayı savunmasız durumda bulunan Doğu Trakya'ya asker gönderilmesine karar veren Harbiye Nezareti, Cafer Tayyar Paşa komutasındaki I. Kolorduyu bölgeye gönderdi (29 Eylül 1918). Cafer Tayyar Paşa, emrindeki birliklerin ihtiyaçlarını temin etmeye ve savunma tedbirleri almaya çalıştı³⁵. Bu sırada Bulgaristan'ın mütareke imzalamasından sonra Almanya ve Osmanlı devleti de mütareke imzaladı.

D. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

Cafer Tayyar Paşa, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün İstanbul'daydı. Burada askeri ve sivil şahsiyetlerle görüştü³⁶. Yapılan görüşmeler sonunda Türkiye'nin Avrupa'daki son toprağı olan Doğu Trakya (Edirne Vilayeti)'nin savunmasının önemi üzerinde duruldu. 2 Kasım 1918 günü İstanbul'da bulunan Trakya ileri gelenleri toplanarak Trakya'nın kaderini görüştüler. Bu görüşme ile Trakya-Paşaeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin ilk nüyesi oluşturulmuştur³⁷. Cafer Tayyar Paşa aynı gün Edirne'ye gitmek üzereyken Ağabeyi İsmail Hakkı Bey'in ölümünü haber alarak Bursa'ya gitmiş, cenaze töreninden sonra Edirne'ye dönmüştür.

2 Aralık 1918'de resmen kurulan Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi Cemiyeti³⁸ ile işbirliği yaptı. Cemiyet üyelerinin büyük kısmı, siyasi yollarla mücadeleden yanaydı. Az bir kısmı silahlı savunmadan başka bir çare olmadığını bilincindeydi. Balkan savaşı sonrasında Bulgaristan sınırında kalan Batı Trakya'yı da birlikte düşünüyorlardı.

Cafer Tayyar Paşa, Doğu Trakya'nın Yunan işgali ihtimaline karşı hazırlıklara başladı. Mondros mütarekesi hükümlerine göre terhis edilmeleri

35. ATASE Arş. 5/179, K.3848, D.68, F.1.4.

36. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I, Ankara 1973, s.145.

37. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C.I, Ankara 1965, s.124.125.

38. ATASE Arş. 1/1, K1.51, D.200, F.F.1, Vakıf gazetesi, 2 Aralık 1918, Sayı 399, s.1.

gereken erlerin terhisini geciktirmeye çalıştı. Silah ve cephaneyi mümkün olduğunca elde tutmaya gayret etti. Doğu Trakya'daki İngiliz kontrol subayları ve İstanbul Hükümeti'nin emirlerine rağmen Jandarma teşkilatını takviye etti. İç asayişini sağlamak amacıyla yeni birlikler oluşturuldu³⁹. Buradan geçişi bir süre için Trakya'ya alınan Tekirdağ'daki XIV. Kolordu Komutanlığına atanmış olan Kazım Karabekir Paşa ile görüştü. Görüşmelerinde İstanbul'un güvenliği açısından Edirne'nin savunmasının önemi konusunda görüş birliğine vardılar⁴⁰. Kazım Karabekir Paşa'nın Doğu Anadolu'ya gidişinden sonra Hükümet O'nun emrindeki 55. Tümeni de Cafer Tayyar Paşa'nın idaresine bırakmıştı. Doğu Trakya'da I. Kordudan başka birlikte kalmamıştır.

Bu arada İstanbul Hükümeti Cafer Tayyar Paşa'ya İtilâf Devletleri temsilcilerine yardımcı olması konusunda baskını sürdürmekte idi. Cafer Tayyar Paşa'nın Yunanistan'dan gelen Trakya Demiryolu Muhafaza Taburu'nun yerli Rumları silahlandırma hatta Türk subaylarına harekete varan taşkınlıkları sebebiyle değiştirilmesi için İtilâf Devletleri nezdinde ve Osmanlı Hükümeti'ne yaptığı başvuruları sonuçsuz kaldı⁴¹.

Bu arada Paris Barış görüşmelerinde İzmir ve çevresi ile ilgili tartışmalar sona ermiş "İzmir'i işgal hakkı" Yunanistan'a verilmişti. 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in işgalinden sonra Doğu Trakya'nın akıbeti de belirlenmişti. Cafer Tayyar Paşa, Doğu Trakya'nın İstanbul'a yakın olmasından dolayı her türlü ihtiyacını buradan sağlamak zorundaydı. Bu nedenle İstanbul Hükümeti ile ilişkilerini sürdürmüş, Hükümeti Edirne'ye yardımcı olmaya ikna etmeye çalışmıştır. Yunanlıların Faaliyeti ve İzmir'in işgalinden sonra Trakya'yı da işgal etmelerinin İstanbul'u tehlikeye düşüreceğini anlatan raporunu Harbiye Nezareti'ne göndererek seferberlik ilan etmek için yetki istemiş de beklediği desteği alamamıştır⁴².

39. ATASE Arş. 1/1400, KI.284, D.115, F.10, 14; Aynı Arş. 1/179, KI. 282, D.36, F.1, 1-2; aynı Arş. KI.261, D.1, F.32. Aynı Arş. 5/1400, KI. 286, D.36, F.66.

40. Cafer Tayyar Paşa, a.g.h., s.13, Kazım Karabekir, a.g.e., s.3, S. Tansel, a.g.e., C.I s.145.

41. ATASE Arş. 5/1400, K.268, D.36, F.49, 52.

42. ATASE Arş. 1/1, KI.13, D.5, F.26-5.

İzmir'in işgalinden sonra Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleyi başlatan Mustafa Kemal Paşa ile işbirliği halinde Trakya'daki Mücadeleyi sürdürmeye çalıştı⁴³. Mustafa Kemal Paşa ile Cafer Tayyar Paşa'nın işbirliği Trakyalıların maneviyatını güçlendirdi. Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli'deki Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri birleştirildi. Sivas Kongresi'ne Edirne'den temsilci gönderilmemiş ancak Kongre Kararlarına uyulacağı bildirilmişti. Trakya Paşaeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi olarak çalışmaya başladı. Cafer Tayyar Paşa, I. Kolordu'ya bağlı Tümen komutanlarından görev bölgelerinde milli teşkilatlanmanın gerçekleştirilmesini ve resmi görevlilerle halkın yardımını sağlamalarını istedi. Ancak halkın büyük kısmı ve bazı idareciler Trakya'da silahlı savunma yapılmasına karşıydı. Milli teşkilatlanmaya engel oldular. Özellikle Tekirdağ Mutasarrıfı büyük zorluklar çıkarmıştır. Bu durum Trakya'daki Mücadele'yi olumsuz olarak etkiledi. Cafer Tayyar Paşa'nın bütün çabalarına karşılık teşkilatlanma tam anlamıyla başarılı olmadı.

16 Mart 1920 günü İstanbul'un resmen işgali üzerine Cafer Tayyar Paşa İstanbul'la irtibatını büyük ölçüde keserek, aynı gün yayınladığı Kolordu emriyle Doğu Trakya'da seferberlik ilan etti. İstanbul'la olan telgraf hattı kapatıldı, buradan gelen yayınlara sansür koydurdu⁴⁴. 19 Mart 1920'de Edirne Selimiye Camii'ndeki Miting'den sonra toplanan askeri ve mülki görevliler arasında Trakya'nın savunmasında izlenecek yol tartışıldı. 31 Mart - 2 Nisan 1920 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüleburgaz Kongresi'nde "Trakya'da iç ihtilal ve yabancı işgaline karşı müdafaa mukavemet" kararı alındı. Cafer Tayyar Paşa'nın görevi savunma kararını askeri komutan olarak uygulamaktı. Kongrenin aldığı karar TBMM'nin açılış hazırlıklarını yürütmekte olan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildi. Aynı Kongre'de Cafer Tayyar Paşa TBMM'ne Edirne Milletvekili seçildi⁴⁵.

43. Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1981, C.III, s.903-909.

44. T.C. Genelkurmay Başkanlığı, **harp Tarihi Vesikalari Dergisi**, Yıl 7, Sayı 24, vesika: 606; T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap I, Kutu 7-3, Dosya 19, F.17-1.

45. T. Bıyıkhoğlu, **a.g.e.**, C.I, s.217-219.

Kolordu'nun seferberlik ilanıyla artan ihtiyaçlarını sağlamakta zorlanan Cafer Tayyar Paşa, İstanbul Hükümeti ile ilişkisi olan Edirne'lilerin teşviki ve Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin aldığı karar neticesi İstanbul'a gitti⁴⁶. Ancak İstanbul'da bulunduğu sırada beklediği yardımı alamadığı gibi Kolordu Komutanlığı'ndan da azledildi. Cafer Tayyar Paşa'ya TBMM tarafından "Rumeli Umum Komutanlığı" ünvan ve selahiyeti verildi. Edirne'nin savunmasıyla ilgili derin tartışmaların yapıldığı Edirne Kongresi'nde Cafer Tayyar Paşa'ya "Trakya Milli Kumandanı" ünvanı verildi⁴⁷.

İstanbul Hükümeti tarafından I. Kolordu Komutanlığına atanan Muhittin Bey, Edirne Kongresi kararlarına rağmen açıkça seferberlik ilan etmedi. Muhittin Bey, Milli Mücadele'ye taraftar olmasına rağmen İstanbul'la irtibatın devam etmesini Trakya'nın Savunması için gerekli olduğuna inanıyordu. İstanbul'la olan telgraf hattını açarak ilişkilerini devam ettirdi. İstanbul basınının Milli Mücadele aleyhindeki yazıları halkın silahlı mücadele azmini kırdı. Muhittin Bey sonunda seferberlik ilan etti. 14 Mayıs 1920 tarihli Kolordu seferberlik emriyle 1316 doğumluları Jandarma birliklerinde toplanmaya çağırdı, doğrudan Kolordu'ya almadı. Bu durum Muhittin bey ile Cafer Tayyar Paşa'nın mücadele konusundaki fikir ayrılıklarını ortaya koydu. Milli Komutan Cafer Tayyar Paşa ile O'na bağlı çalışması gereken Kolordu Komutanı savunma planları üzerinde de anlaşamadı, emir komuta zinciri gerçekleşmedi⁴⁸. Bu durum Doğu Trakya'nın savunmasını olumsuz yönde etkiledi. Milli Mücadele'nin belli bir plan üzerinde gerçekleşmemesine neden oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın Trakya hareketini mümkün olduğunca uzatılması yönündeki emrine rağmen I. Kolordu Komutanı'nın Yunan saldırısı başlamadan önce verdiği emirle başarısızlık durumunda Ordu birliklerinin Bulgaristan'a geçmesini planladığını açıklaması da sonucu etkiledi.

46. Cumhurbaşkanlığı Arş. Dolap 1, Kutu 7-3, Dosya 19, F.17-3, ATASE Arş. 1/4282, K.554, D.2., F.60.

47. ATASE Arş. 1/4283, KI.613, D.16, F.11; Aynı Arş. 5/1400, K.74, D.49, F.1-19: Tayyar Paşa, a.g.h., s.14; Bıyıklıoğlu, a.g.e. c.1, 273.

48. ATASE Arş. 5/1400, KI.74, D.49, F.1-19, 1-20: Aynı Arş. 5/1400, KI. 279, D.38. F.204.

Yunan Ordusu, 20 Temmuz 1920'de taaruza geçti. Marmara kıyısında başlayan çıkarma ile Ereğli ve Sultanköy'e giden Yunan Ordusu, aynı anda Tekirdağ kıyılarına da çıkarma yapma imkanı buldu. Tekirdağ'daki 55. Tümen, kısa sürede dağıldı. 55. Tümen'in yenilgisi 60. Tümeni de zor durumda bıraktı. 23 Temmuz 1920 günü Kolordu Karargahında toplanan Cafer Tayyar Paşa ve Muhittin Bey I. Kolordu'yu Babaeski'de toplayarak savaşı sürdürme kararı aldılar. Cafer Tayyar Paşa, durumu değerlendirmek amacıyla Kolordu Süvari Takımının bir kısmıyla sivil olarak Havsa-Babaeski yönüne keşfe gitti. Bu sırada bir Yunan Piyade Bölüğü ve bir süvari takımının ateşi arasında kaldılar. Açılan ateş sonucu attan düşen Cafer Tayyar Paşa, yanındakiler tarafından öldü sanılarak baygın bir şekilde bırakılmış Bostanlı Köyü halkı tarafından Yunanlılara teslim edilmiştir. İki gün Edirne'de tutulduktan sonra Atina'ya gönderilmiştir⁴⁹.

Cafer Tayyar Paşa'nın esaret hayatı oldukça sıkıntılı geçti. Attan düştüğü sırada başından aldığı darbe sebebiyle rahatsızlığı devam ettiğinden dolayı Atina'da bir hastaneye yatırılmıştı. Burada Yunan Gazetecileriyle yaptığı görüşmede Anadolu'daki Milli Mücadele'nin başarısından emin olduğunu ve Yunanistan'ın İngiltere'nin "maşası" olarak Anadolu'da bulunduğunu ifade ettiğinden nisbeten iyi olan hastane günlerinden sonra sıkıntılı bir esaret dönemi geçirmiştir⁵⁰. Esareti, Lozan'da (30 Ocak 1923) yapılan anlaşma gereği karşılıklı esir değişimi sonucu 4 Haziran 1923'te sona erdi.

E- MİLLİ MÜCADELE SONRASI ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLER

Cafer Paşa'nın esaretten dönüş tarihi TBMM'nin yeniden seçilmek üzere dağıldığı günlere rastlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa Meclis'teki oda-

49. ATASE Arş. 5/1400, KI.2131, D.8, F.8, Aynı Arş. 5/1400, KI. 741, D.42, F.34: Millet Gazetesi, 15.04.1948, s.115.

50. ATASE Arş. 1/4282, KI.1044, D.154, F.26, HTUD, Yıl: 15, Sayı 57, Vesika 1317.

sında kendisini ziyaret eden Cafer Tayyar Paşa'yı esareti ve Trakya hareketinin başarısızlığından dolayı teselli etmiş ve O'nu Trakya'daki seçimleri idare etmekle görevlendirmişti⁵¹. Yapılan seçimlerde Cafer Tayyar Paşa TBMM'de İkinci Dönem Edirne Milletvekili olarak yer aldı⁵².

Cafer Tayyar Paşa, 12 Ağustos 1923 günü, M. Kemal Paşa ile T.B.M.M.'deki odasında yaptıkları özel görüşme sonunda 7. Kolordu Komutanlığı'na atandı. Bu sırada Musul Meselesi gündemdeydi. Bu nedenle Diyarbakır'da güçlü birliklerin bulundurulması gerektiğini ifade eden M. Kemal Paşa, bölgede güvenilir birinin bulunması gerektiğini bu sebeple kendisini düşündüğünü belirtmişti. Cafer Tayyar Paşa, Musul'un Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak işgal edildiğini, kendisinin de Musul'u almasının mümkün olabileceğini, bu konudaki sorumluluğun kendisine bırakılmasını istedi. M. Kemal Paşa'da bunu uygun bulduğunu ve O'na bu konuda güvendiğini belirtti. Cafer Tayyar Paşa'nın Milletvekilliği de devam edecekti⁵³.

Cafer Tayyar Paşa, "üstlendiği tarihi vazife" dolayısıyla bir yandan Kolordu'yu düzene koymaya çalışırken, bir yandan da yerel halkla temasa geçerek bölgede Devlet nüfuzunu yerleştirmeye çalıştı. Burada bulunduğu sırada 24.09.1923 tarihinde Generalliğe (Mirliva) terfi etti. 7. Kolordu'nun sorumluluğundaki bölge oldukça genişti⁵⁴. Musul'a hareket düzenlemeye hazırlanırken İngilizlerin teşviki ile Nasturilerin isyanı başladı⁵⁵. Hükümet İsyanı bastırma görevini Cafer Tayyar Paşa'ya verdi. Kısa sürede isyan bastırıldı. Cafer Tayyar Paşa, Nasturi isyanını daha çok milli kuvvetlerle gerçekleştirdiğini, hareket sırasında Musul'a yönelmek için Ankara'yla görüştüğünü ancak bu sırada yeni bir savaşı göze alamayan Türkiye Cum-

51. ATASE Arş. 5/1400, KI.2131, D.8, F.7, Cafer Tayyar Paşa, a.g.h., s.17.

52. Cafer Tayyar Paşa, *Milli Mücadele Dosyası Belgelerinden*, M.Kemal Paşa'nın Milletvekili seçimi dolayısıyla gönderdiği telgraf sureti.

53. Cafer Tayyar Paşa, a.g.h., s.18., Ferudun Kandemir, Hatıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay, İstanbul 1960, s.121: Bülent Demirbaş, "Musul Kerkük Sorunu ve Misak-ı milli" *Güneş Gazetesi* 29 Kasım 1990

54. ATASE Arş. 5/1400, KI.2210, D.1, F.3.

55. Mehmet Nuri, "Musul Meselesi, Chamberlain'in Beyanatı ve Nasturi Manevrası", *Hakimiyet-i Milliye* 20.03.1925, s.2: Reşat Halî, *Türkiye Cumhuriyeti'nde ayaklanmalar, 1924-1938*, Ankara 1972, s.22.

huriyeti Hükümeti'nin kendisine izin vermediğini zaman zaman dile getirmiştir⁵⁶.

Bu sırada Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa gibi Ordu Komutanı ve Milletvekili olan şahsiyetler milletvekilliğini tercih ederek Ordudaki görevlerinden istifa etmişlerdi. Cafercih etmesi istendiğinde milletvekilliğini tercih ederek 3 Kasım 1924'te Kolordu Komutanlığı'ndan ayrıldı⁵⁷. İki ay Halk Fırkasından istifa etmeden Milletvekilliğini sürdürdükten sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na üye oldu. Partiye katıldığı ilk günkü konuşmasında nuhalefetin görevinin ülkede demokrasinin yerleşmesine hizmet etmek olduğunu ve yıkıcı bir muhalefetten yana olmadığını ifade etmiştir. Rauf Bey ve Kastamonu Milletvekili Halit Bey'in de bulunduğu bir toplantı da Parti üyelerinden bazılarının gündeme getirdiği "Alay kumandanlarıyla irtibat tesisi" fikrine karşı çıkarak, Ordu ile siyasetin ayrı tutulması gerektiğini aksi takdirde kendisinin partiden ayrılacağını belirterek bu konuda kesin tavır almıştır⁵⁸.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 3 Haziran 1925'te Hükümet tarafından kapatıldı. Fırka Programındaki "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası efkar-ı itikad-ı diniyyeye hürmetkardır" ifadelerinin Doğu Anadolu'da çıkan Şeyh Sait İsyanı'nı körüklediği şeklinde yorumlanmıştır⁵⁹. Cafer Tayyar Paşa ve arkadaşları bağımsız olarak milletvekilliğini sürdürdüler. İzmir'de M. Kemal Paşa'ya karşı yapılması planlanan suikast hazırlığı ortaya çıkarılınca suikastın arkasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olduğu iddiası üzerine Cafer Tayyar Paşa, Kazım Karabekir ve Ali Fuat (Cebesoy) gibi Parti mensuplarıyla yargılandı. 27 Haziran 1926'da be-
raat ettiler⁶⁰.

56. Rauf Orbay, a.g.h., s.122, Güneş Gazetesi, 29.11.1990, s.13.

57. Nutuk, C.II, s.857-859: Cumhurbaşkanlığı Arş. Dolap 5, Kutu 47/1, D.61, F.12.

58. Cafer Tayyar Paşa, Notlarından: Kılıç Ali, İstiklal Mahkemeleri Hatıraları, İstanbul 1997, s.74-75.

59. Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, İstanbul 1960, s.163; Ali Fethi Okyar, a.g.h., s.531.

60. Kılıç Ali, a.g.h., s.74; Azmi Nihat Erman, İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, İstanbul 1971, s.126-127; A. Fuat Cebesoy, a.g.h., C.II, s.201-029.

Cafer Tayyar PaŐa'nın milletvekilliđini sűresi 1 Kasım 1927 tarihinde sona erdi. 9 Ocak 1928'de Ordudan da emekli edildi⁶¹. Bir daha aktif siyasete dűnmeyen Cafer Tayyar PaŐa, 3 Ocak 1958'de İstanbul'da vefat etmiŐ, Karacaahmet Mezarlıđı'na defnedilmiŐtir.

Kanaatimize gűre O gűrevini titizlikle yerine getirmeye çalıŐan vatanperver bir komutan, iyi bir aile reisi, dűrűst bir űahsiyettir. Kazım Karabekir PaŐa'nın "Taktik kabul etmeyen adam..." sűzleri Cafer Tayyar PaŐa'nın baskıya gelemeyen karakterini anlatmaktadır. Bu nedenle soyadı olarak Ailesinin Lakabı olan "olakođulları"nı almak isterken Kazım Karabekir'in "Hiç eđilmeden Eđilmez soyadımı al" tavsiyesiyle bu soyadı almıŐtır.

61. Gn.Kur.BŞk., Komutanların Biyografileri, s.130.